

Nr 701

Av herr Larsson i Borrby, om ett miljöpolitiskt handlingsprogram.

(Lika lydande med motion nr 585 i Första kammaren)

Vid de senaste riksdagarna har behandlats motioner vari framhållits vikten av att mentalhygieniska aspekter beaktas vid samhällsplaneringen och vari framförts förslag om upprättande av ett miljöpolitiskt handlingsprogram. De remissinstanser som yttrat sig över motionerna har kraftigt understrukt angelägenheten av att ansträngningarna i motionernas syfte ökas — men riksdagen har med hänsyn till de svårigheter som är förknippade med ifrågavarande problematik avslagit framställningarna.

Ingenting har emellertid inträffat som gör behovet av ett miljöpolitiskt handlingsprogram mindre. Det kan inte godtagas att endast hänvisa till att det rör sig om komplicerade och svårangripbara problem i betydande utsträckning. Samhället omvandlas, de tekniska och ekonomiska förändringarna etc. pågår ständigt, vilket allt medför ökade påfrestningar, särskilt eller huvudsakligen på det psykiska planet. I det pris som vi får betala för en i många avseenden hög standard ingår uppenbarligen ett betydande mått av psykiska påfrestningar och stora risker för missanpassning och bestående lidanden. Detta bör emellertid inte ses som något oundvikligt eller som en oupplöslig konflikt mellan kravet på ekonomisk effektivitet och behovet av välfärd i vidare bemärkelse. Inte heller bör man stå överksam inför möjligheterna att skapa en bättre miljö även i psykiskt avseende. Men det vore felaktigt att tro att en sådan miljö skulle uppkomma helt av sig själv.

Det gäller ytterst frågan om individens roll och betingelser i utveckling och samhälle. Trots detta har hela problemkomplexet hittills endast ägnats ett splitttrat intresse. Det är hög tid att dessa knapphändiga försök avlöses av konsekventa helhetsgrepp. Vi har kommit dithän i samhällsutvecklingen att sådana grepp är angelägna både ur ekonomisk och ur humanitär synpunkt.

Det föreligger uppenbarligen ett samband mellan utvecklingen på den psykiska trygghetens område och den tekniska och ekonomiska utvecklingen av samhället. Den genomgripande omvandlingen från ett statiskt och förhållandevis enkelt samhälle till våra dagars industrisamhälle med den ständigt pågående sociala och ekonomiska strukturomvandlingen har varit en grundläggande förutsättning för de omfattande förbättringarna av den ekonomiska tryggheten. Trots att den ekonomiska tryggheten måste ses som en positiv faktor även ur psykisk trygghetssynpunkt har denna omvandling även medfört att den enskilde i ökad utsträckning ställs inför konflikt och krav som överstiger hans biologiskt grundade förmåga. Det är dock varken önskvärt eller möjligt att söka lösa den psykiska

trygghetens problem genom något slags uppbromsning av den tekniska omvandlingen. I stället måste de ständiga kraven på den enskilde att anpassa sig till en miljö, som är resultatet av ensidiga, i huvudsak ekonomiskt dikterade målsättningar, ersättas av en målsättning som möjliggör att den tekniska omvandlingen anpassas till den enskildes behov och förmåga jämväl i psykiskt avseende. Med andra ord fordras en ny allmänpolitisk målsättning, som tillgodoser inte blott behoven av ekonomisk trygghet och standard utan också behoven av psykisk trygghet och trivsel. En helhetssyn på individen i den miljö, i vilken han ingår som komponent, måste vara vägledande. Det måste föras en mentalhygieniskt orienterad konsekvent miljöpolitik, som bygger på ett annat innehåll i begreppet standard än det hittillsvarande.

Med en sådan miljöpolitisk målsättning för ögonen får man inte rygga för att initiera förändringar, som på längre sikt kan bli genomgripande. Samhällsomvandlingen har inte varit av enbart teknisk och ekonomisk natur. Den har också medfört en genomgripande förändring av hela det sociala mönstret. Betecknande för att det rådande mönstret är otillfredsställande ur psykisk synpunkt är det ofta använda uttrycket »den mänskliga faktorn», som används för att belysa att människan inte passar in i det tekniskt-ekonomiska mönstret. Härav bör man inte dra slutsatsen att felet ligger hos den moderna tekniken i och för sig. Felet får i stället sökas i den målsättning som varit vägledande för teknikens utformning. Man har på det ekonomiska området övergått från tidigare epokers tämligen oflekterade accepterande av förut tillämpade metoder till att i olika sammanhang ställa frågan om det dittills varit ändamålsenligt eller om det kunnat göras på ett mera ändamålsenligt sätt. På motsvarande sätt måste man i olika sammanhang frånga betraktelsesättet att den miljö och det samhälle, som tillkommit med utgångspunkt från i huvudsak ekonomiska motiv och mål, är oundvikligt eller måste accepteras i fråga om konsekvenserna på det psykiska planet. Man måste ständigt ställa frågan om den rådande utformningen är ändamålsenlig med hänsyn till människans psykiska trygghet och trivsel eller om den kan göras mera ändamålsenlig. Det tänkesätt eller de grundmetoder som ligger bakom hela den tekniska omvandlingen måste tillämpas även i fråga om den psykiska tryggheten. Forskning och ökad kunskap, utbildning och upplysning har varit de bärande metoderna på det ekonomiska området. De måste vara bärande också vid en förbättring av den psykiska tryggheten och standarden.

Ett konsekvent fullföljande av den åsyftade målsättningen och den moderna teknikens grundmetoder på det psykiska planet innebär självfallet ett politiskt ställningstagande av mycket stor principiell räckvidd, som måste grunda sig på den roll och de betingelser man vill ge människan i miljön. Underlåter man att ta detta grepp, innebär det givetvis ett ställningstagande av samma räckvidd. I det senare fallet utgår man emellertid från att det endast är vissa mänskliga behov, nämligen de fysiska eller ekonomiska, som behöver tillgodoses. För de enskilda, som har både fysiska och psykiska behov, kan inte detta te sig som

annat än en dirigering. Ett verkligt valfrihetens samhälle måste i stället för en sådan ordning bygga på ett tillgodoseende av de grundläggande förutsättningarna för de enskildas verksamhet, insatser och behov. Någon principiell åtskillnad mellan fysiska och psykiska behov får därvid inte göras.

På det ekonomiska området har samhället att svara för grundförutsättningar och grundtrygghet, vilket innebär att de ekonomiska trygghetsfrågorna inte är en enbart personlig angelägenhet. Ett liknande betraktelsesätt måste tillämpas på det psykiska planet. Det måste hävdas att så länge de enskilda i stor och uppenbarligen stigande omfattning ställs inför psykiska krav som av resultaten att döma uppenbart överstiger deras biologiskt grundade förmåga, förblir de psykiska trygghetsproblemen olösta till följd av att samhället inte förmått eller ens försökt fullgöra vad som borde vara dess självklara förpliktelse. Liksom en ekonomisk grundtrygghet är nödvändig för den enskildes frihet och oberoende, är nämligen ett visst mått psykisk trygghet nödvändigt för den enskildes personliga utveckling och möjlighet att tillvarata sina inneboende förutsättningar. Ett konsekvent fullföljande av den nämnda samhällsförpliktelsen kan således inte medföra något slags psykisk nivellering utan måste i stället befordra de enskildas möjligheter att tillvarata sina i och för sig rikt fasetterade möjligheter till en individuell personlighetsutveckling.

Det är sannolikt att ett fullföljande av de syften som här angivits kräver genomgripande åtgärder på en rad områden. Man bör vara medveten om att dessa inte kan genomföras på en gång utan efter hand under vägledning av en långsiktig målsättning. Av denna anledning — och under hänsynstagande till riksdagens tidigare ställningstaganden — inskränker jag mig här att begära åtgärder och program för vissa bestämda områden, som är av särskild betydelse i sammanhanget.

Familjen och dess vård och fostran av barnen har grundläggande betydelse även i de avseenden som här är i fråga. Bland de åtgärder i hithörande frågor som bör nämnas återfinns införandet av familjekunskap som obligatoriskt ämne för alla elever på grundskolans högstadium samt i anslutning härtill erforderlig komplettering av lärarutbildningen och lärarnas vidareutbildning. Av vikt är även en utbyggnad av familje- och äktenskapsrådgivningen. Då uppställda föresatser på detta område inte kunnat fullföljas synes det motiverat med en försöksverksamhet i härför utvalda, lämpliga kommuner under stöd av en generös statlig anslagsgivning i syfte att utröna de lämpligaste formerna för familje- och äktenskapsrådgivningen. Dylig verksamhet bör kompletteras med vetenskapligt utarbetad upplysningslitteratur. I fråga om barnavård och uppfostran bör barnavårdscentralerna utnyttjas för rådgivning och spridande av upplysningsmaterial inte blott i fråga om barnens fysiska utan även deras psykiska hälsa och utveckling. En allmän kontroll av barnens psykiska hälsa bör snarast genomföras i syfte att uppnå tidigdiagnostik och på grundval härav terapeutiska åtgärder vid tidig ålder. I anslutning härtill bör erforderliga åtgärder vidtagas för ett fortlöpande uppmärksammande av barnens psykiska hälsa och utveckling i daghem, lek-

skolor och inom grundskolan. Slutligen bör i samtliga här berörda avseenden massmedia, såsom radio och TV, i ökad utsträckning kunna utnyttjas för upplysningsverksamhet.

Ett annat område av vital betydelse ur miljösynpunkt är arbetslivet. Den tekniska utvecklingen, som medfört en välkommen lättnad i fråga om fysiska påfrestningar, synes på flertalet områden ha ökat de psykiska påfrestningarna och stressfaktorerna inom arbetslivet. Ökningen av de psykosomatiska sjukdomarna torde i största utsträckning få tillskrivas psykiska påfrestningar med anknytning till arbetet. Det framstår som anmärkningsvärt att statsmakterna inte intresserat sig för de arbetandes psykiska hälsa i på långt när den utsträckning som varit fallet beträffande den fysiska hälsan. De åtgärder som vidtagits på arbetarskyddets områden bör fullföljas genom konsekventa åtgärder avseende de psykiska påfrestningarna och den psykiska hälsan. Ett statens arbetsvetenskapliga forskningsråd bör inrättas för erforderlig samordning och urval av lämpliga forskningsprojekt samt sammanställande av forskningsresultat för praktisk tillämpning. I anslutning härtill bör inom lämpliga enheter inom den statliga sektorn bedrivas försöksverksamhet rörande de psykiska betingelserna i arbetslivet och en god personalvård över huvud taget. Syftet härmed bör vara att överföra forskningsresultaten i praktisk tillämpning och att samtidigt få fram mönsterenheter i fråga om en i vid bemärkelse god personalvård. När det gäller att inom arbetslivet över huvud taget verka för bättre psykiska betingelser och sprida upplysning och kunskap i hithörande ting synes det vara lämpligt att knyta an till arbetarskyddsstyrelsen och till denna hörande underlydande organ. Stor vikt måste fästas vid den del av verksamheten, som gäller överförandet av de vetenskapliga resultaten till praktisk tillämpning. Bl. a. bör övervägas om inte staten bör lämna direkt ekonomiskt stöd till kursverksamhet, bedriven av arbetsmarknadens organisationer.

Som ett tredje område av särskild betydelse vill jag nämna det socialpolitiska fältet. Även om för betydande grupper åtskilligt återstår innan den ekonomiska tryggheten kan anses godtagbar, tränger sig de psykiska problemen alltmer i förgrunden. Inom socialvården rör det sig i mindre utsträckning om ekonomisk hjälp och i allt större utsträckning om rehabiliterings- och återanpassningsåtgärder. En konsekvens härav måste bli att den ekonomiska stöd- och understödslinjen ersättes av en aktiv rehabiliterings- och arbetsvårdslinje. Detta kräver en helhetssyn på människan och miljön, vilket inom socialvården lättast torde uppnås genom tillämpning av den s. k. familjevårdsprincipen. En utveckling i denna riktning bör underlättas genom en översyn av socialvårdslagstiftningen över huvud taget. Både till följd av denna utveckling inom socialvården och till följd av de ändrade förhållandena inom arbetslivet har behovet av arbetsvårdsåtgärder blivit allt större. Man får även räkna med att detta behov kommer att öka inom nu överskådlig tid. En upprustning av arbetsvården är sålunda angelägen. Denna måste gälla inte minst arbetsvårdsorganens personella resurser, men framför allt bör behovet av skyddad sysselsättning uppmärksammas. En aktiv rehabi-

litering och återanpassning kan inte fullföljas utan ökade möjligheter i detta avseende. Av speciell vikt i sammanhanget är att samordningen mellan t. ex. den kommunalt bedrivna socialvården, arbetsvården inom arbetsmarknadsverket samt olika vårdinrättningar och vårdspecialiteter uppmärksammas: Bl. a. är detta nödvändigt för att inte väntan på återanpassningsåtgärder skall medföra resignation och regression hos vederbörande.

Ett fjärde område kan sägas utgöras av pensionärer och äldre i samhället. Jag vill här understryka vikten av en god hemvård inom åldringsvårdens ram och av att pensionärerna i största möjliga utsträckning beredes möjlighet att bo kvar i sina hem. Detta är enligt min mening grundläggande för goda betingelser i psykiskt avseende för pensionärerna. De beslut om förbättringar i dessa avseenden som fattades av förra årets riksdag måste fullföljas. Härutöver är ytterligare åtgärder befogade, bl. a. för att förbättra bostadsförhållandena. Jämsides med dessa strävanden och förbättring av den ekonomiska grundtryggheten måste emellertid beaktas även de psykiska problem, som inträdet i pensionsåldern i många fall medför. Förlusten av arbetsmiljö, kamrater och kontakter vid arbetsinsatsen leder enligt samstämmiga omdömen ofta till en känsla av överflödighet och isolering. För många utgör således inträdet i pensionsåldern ett problem av miljöpolitisk karaktär. Åtgärder för att underlätta denna övergång torde böra vidtagas efter två linjer: dels ökade möjligheter att kvarstå i arbete efter uppnådd pensionsålder för dem som så önskar, dels verksamhet som syftar till att skapa kontakt och bryta isolering. Beträffande möjligheterna att kvarstå i arbete bör främst övervägas att stat och kommun i ökad utsträckning anlitar s. k. överårig arbetskraft och sålunda går före med gott exempel genom att bygga ut lämplig skyddad sysselsättning, så att tillräcklig kapacitet erhålles för att tillgodose även de äldres behov, samt en upplysningsverksamhet som riktar sig till både arbetsgivare och äldre arbetstagare. Beträffande kontaktskapande verksamhet bör uppmärksammas att det inom föreningslivet, inte minst genom pensionärsföreningar, tagits initiativ och bedrivs verksamhet som måste tillmätas stor betydelse. Stimulans och stöd från samhällets sida torde här kunna få en god effekt. Man bör därvid eftersträva att stimulera organisationslivet över huvud taget till dylik verksamhet, t. ex. folkbildningsorganisationer, kvinnoorganisationer, nykterhetsorganisationer, kristna samfund m. fl. I fråga om organisatorisk uppläggning och metodik torde erfarenheter kunna hämtas från ungdomsarbetets och folkbildningsarbetets områden. Jag vill slutligen understryka den betydelse en ökad åldersforskning liksom tillämpliga delar av den arbetsvetenskapliga forskningen har för här berörda problem.

Jag har ovan berört områden som av olika skäl är särskilt angelägna ur miljöpolitisk synpunkt. Jag har också sökt ge exempel på åtgärder som kan vidtagas inom nära framtid. Även om de nämnda områdena ingalunda är de enda där åtgärder av miljöpolitisk art bör vidtagas, skulle dock program och riktlinjer för samhällets handlande på dessa områden utgöra ett väsentligt framsteg. Härvid bör uppmärksammas att ett fullföljande av dylika riktlinjer kräver ökade insatser

bl. a. i fråga om utbildning av berörda personalkategorier och i fråga om den sociala forskningen. I sistnämnda hänseende är det angeläget att det tidigare påtalade behovet av ett socialt forskningsinstitut tillgodoses. Måhända kan detta ske på grundval av det förslag som framlagts av socialpolitiska kommittén.

Med hänvisning till det ovan anförda hemställes,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att ett miljöpolitiskt handlingsprogram i enlighet med i motionen anförda riktlinjer måtte utarbetas och att förslag som därav föranledes snarast måtte föreläggas riksdagen.

Stockholm den 27 januari 1965

Einar Larsson

i Borrby